

Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Karina Kalmus

**KARISTUSE MÕJU MAKSUSÜÜTEGUDE
TOIMEPANIJATE EDASISELE KÄITUMISELE**

Lõputöö

Juhendaja:

Priit Heinsoo, MA

Tallinn 2020

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2020
<p>Töö pealkiri eesti keeles: Karistuse mõju maksusüütegude toimepanijate edasisele käitumisele</p> <p>Töö pealkiri võõrkeeles: Effect og the Penalty on the Future Bahaviour of Tax Offenders</p> <p>Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ja sisaldab inglise keelset kokkuvõtet. Lõputöö koosneb 44 leheküljest. Töös on kasutatud 37 allikat, millele on viidatud.</p> <p>Antud lõputöö eesmärk on välja selgitada, millised on maksusüüteo eest mõistetava karistuse eesmärgid ja uurijate hinnangul mõju isikule.</p> <p>Lõputöös otsitakse vastust uurimisprobleemile, kuidas mõjutavad maksusüütegude eest määratud karistused karistatute õiguskuulekust.</p> <p>Eesmärgi saavutamiseks kasutatakse kvalitatiivset uurimismeetodit. Andmekogumis- meetodina kasutatakse avatud küsimusi. Valimi moodustavad Maksu- ja Tolliameti uurijad, kes puutuvad õigusrikkujatega vahetult kokku.</p> <p>Läbi viidud küsitlusest selgus, et hetkel mõistetavad karistused on uurijate hinnangul liiga leebed ega avalda piisavalt suurt karistatavat mõju. Pigem õpivad isikud menetlusest mis läbi viiakse ja tunnevad rohkem hirmu sellest, et neid menetletakse. Sageli on aga isikud spetsialiseerunud süütegude toimepanemisele ja võtnud selle endale just kui elustiiliks. Tihtipeale on isikud motiveeritud süütegu toimepanema kuna nad on teadlikud juba varasemast kogemusest, et mõistetav karistuse on leebe.</p> <p>Võimalike lahendusena pakuti välja majanduskeskkonna kaasajastamist ja karistuste karmistamist. Ettepanekuna toodi välja, et lisaks vara konfiskeerimisel võiks mõista rahalise karistuse, mis tekitab veelgi suurema karistatava mõju. Kõige efektiivsemaks karistuseks peetakse reaalset vangistust.</p>	
Võtmesõnad: kuritegu, karistus, majanduskuriteod	
Võõrkeelsed võtmesõnad: crime, punishment, economic crimes	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
<p>Töö autor: Karina Kalmus</p> <p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud.</p> <p>Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu ja paber kandjal Sisekaitseakadeemia raamatukogus kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.</p> <p>Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p> <p>Allkiri:</p>	
<p>Vastab lõputöö nõuetele</p> <p>Juhendaja: Priit Heinsoo, MA Allkiri:</p>	
<p>Kaitsmisele lubatud</p> <p>Kolledži direktor / instituudi juhataja: Kerly Randlane Allkiri:</p>	

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. KARISTAMISE OLEMUS	6
1.1. Kuriteo olemus	6
1.2. Karistamise alused.....	11
1.3. Karistusteooriad	16
2. KARISTUSE MÕJU MAKSUSÜÜTEGUDE TOIMEPANIJATE EDASISELE KÄITUMISELE MAKSU- JA TOLLIAMETI UURIJATE HINNANGUL	20
2.1. Uurimismetoodika kirjeldus.....	20
2.2. Uurimistulemused	21
2.3. Järeldused ja ettepanekud.....	32
KOKKUVÕTE	37
SUMMARY	39
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	40
Lisa 1. Küsimused	44

SISSEJUHATUS

Õige karistuse mõistmine on süüteo puhul väga oluline. Oluline on teada, kas mõistetav karistus on piisavalt mõjuv. Karistus peab muutma isiku käitumist ja suunama teda õiguskaualekäitumisel.

Antud teema on valitud, kuna autoril on soov välja selgitada, kas karistused, mida mõistetakse maksusüütegude eest, on piisavalt efektiivsed selleks, et mõjutada toimepanijaid õiguskaualekäitumisele ning, kas mõistetavad karistused avaldavad isikule karistatavat mõju.

Teema on aktuaalne, sest oluline on teada, kas maksusüütegude toimepanijatele mõistetavad karistused avaldavad isikutele piisavat mõju, et suunata neid seaduskaualekäitumisele.

2019. aastal kinnitasid justiitsminister Raivo Aeg ja siseminister Mart Helme võitluse majanduskuritegude, eelkõige maksukuritegude eest üheks Eesti Vabariigi valitsuse kuritegevuse vastaseks prioriteediks (Kriminaalpoliitika, 2019b). Selleks, et võitlus oleks eesmärgipärane on tähtis teada, kuidas mõistetavad karistused isikut mõjutavad.

Liiga leebetest karistustest majanduskuritegude puhul on ilmunud 2012 aastal Äripäevas artikkel teemal: „Pettus nagu lotovõit“. Välja toodud artiklis arutletakse teemal, et kõige levinum karistus majanduskuritegude puhul on tingimisi vangistus. Ehk kui kurjategija sel ajal uut tegu toime ei pane siis pääseb ta karmimast karistusest. (Aripäev, 2012).

Käesolev lõputöö on uudne, sest autorile teadaolevalt, ei ole analüüsitud karistuse mõju Maksu – ja Tolliameti ametnike hinnangul. Sarnasel teemal on koostatud Sisekaitseakadeemias magistr töö 2014. aastal pealkirjaga: „Maksualaste kuritegude toimepanemise eest mõistetava karistuse eesmärgipärasus kohtulahenduste näitel perioodil 2010 - 2013“. Selles magistr töös on aga peamiselt keskendatud kohtulahendite analüüsile.

Lõputöös otsitakse vastust uurimisprobleemile, kuidas mõjutavad maksusüütegude eest mõistetud karistused karistatute õiguskaualekäitumist.

Sellest lähtuvalt on püstitatud järgnevad uurimisküsimused:

1. Mis on maksusüütegu ja milline on kehtiv karistuste süsteem?
2. Mis on karistuse ülesanne ja mõju õiguskaualekäitumisele?

3. Missugust mõju avaldavad tänasel päeval rakendatavad karistused maksusüütegude eest Maksu ja-Tolliameti uurijate hinnangul?

Antud lõputöö eesmärgiks on välja selgitada, millised on maksusüütegude eest mõistetava karistuse eesmärgid ja uurijate hinnangul mõju isikule. Saadud tulemuste põhjal on võimalik analüüsida, kas hetkel mõistetavad karistused on piisavad selleks, et mõjutada isiku õiguskuulekust ning suunata ta õigele teele.

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks on püstitatud järgnevad uurimisülesanded:

1. Selgitada välja hetkel kehtiv maksusüütegevuse karistuste süsteem.
2. Analüüsida karistuse kui mõjutusvahendi teoreetilisi aluseid.
3. Viia läbi uuring Maksu- ja Tolliameti uurijate seas.
4. Sünteesida teooriat ning läbi viidud uuringu tulemusi ning teha saadud tulemuste põhjal järeldused ja ettepanekud karistuse mõjust.

Eesmärgi saavutamiseks kasutatakse kvalitatiivset uurimismeetodit. Andmekogumismeetodina kasutatakse avatud küsimusi. Valimi moodustavad Maksu- ja Tolliameti uurijad, kes puutuvad õigusrikkujatega vahetult kokku. Lisaks on kasutatud kvantitatiivset uurimismeetodit kohtulahendite analüüsimisel.

Lõputöö koosneb kahest peatükist, mis on omakorda jagatud alapeatükkideks. Esimeses ehk teoreetilises osas kirjeldatakse kuritegude ja karistuste olemust. Esimeses alapeatükis defineeritakse kuriteo olemus ning maksualased kuriteod. Teise alapeatükis on välja toodud karistusteooriad.

Töö teises osas käsitletakse läbi viidud küsitlust Maksu – ja Tolliameti ametnikega. Teine peatükk on jagatud kolmeks alamosaks, kus esimene alapeatükk kirjeldab uurimismetoodikat, teine uurimistulemusi ning kolmandas alapeatükis analüüsitakse uurimistulemusi ja tehakse selle põhjal järeldused ja ettepanekud.

1. KARISTAMISE OLEMUS

1.1. Kuriteo olemus

Õigusvastase käitumise korral ehk süütegude toimepanemisel mõistetakse isikule karistus. Esmalt on välja toodud süütegude jagunemise alused.

Õigusvastaste tegude puhul on oluline teada nende jagunemist. Karistusseadustiku § 3 lg 3 defineerib, et kuritegu on süütegu, mille eest võib mõista füüsilisele isikule põhikaristusena rahalise karistuse või vangistuse ning juriidilisele isikule rahalise karistuse. Sama seaduse § 3 lg 1 selgitab, et süütegu on seaduse alusel karistatav tegu. (Karistusseadustik, 2001).

Karistusseadustiku § 4 kohaselt on kuriteod jaotatud vastavalt raskusastmele. Süütegu on esimese astme kuritegu, mille eest on füüsilisele isikule ettenähtud vangistus üle viie aasta või eluaegne. Teise astme kuriteo puhul võib mõista karistuseks kuni viis aastat vangistust või rahalise karistuse. KarS § 4 lg 4 defineerib, et kuriteo raskusastet ei muuda karistuse kergendamine või raskendamine karistusseadustiku üldosa sätete alusel. (Karistusseadustik, 2001).

Süüteod jagunevad väärtegadeks ja kuritegudeks. Kuritegusid defineerib karistusseadustik ning väärtegusid antud töös maksukorralduseseadus. Väärtegade puhul mõistetakse karistuseks rahaträhv. Kuritegude eest aga rahaline karistus või vangistus.

Esmalt toob autor välja kuriteo olemus keskajal, et saada aru, kui palju on muutunud kuriteo mõiste ja defineerimine tänapäeval. Kuriteo subjektiivne pool on tahtlus, motiiv või eesmärk. Keskajal oli kuriteo subjektiivne külg veel vähe välja kujunenud ning karistust ei järgnenud, kui teol puudus reaalne tagajärg. Kuriteokatsele ei järgnenud karistust, kuna polnud reaalselt kahju. Kuriteole kaasaaitamine teo toimepanemise ajal oli samaväärne teo reaalse toimepanemisega. Küll aga ei loetud kuriteo kaasaaitamiseks seda, kui teist inimest mõjutati nõuannete või soovitustega. (Sootak, 1998, lk 114).

Kuriteo mõistmiseks on aja jooksul välja kujunenud erinevad kriminoloogilised teooriad (Traat & Markina, 2005, lk 3):

1. argielu teooria;
2. ratsionaalse valiku teooria;
3. stigmatiseerimisteesooria.

Argielu teooria kohaselt pannakse kuritegu toime, kui isikul on kindel eesmärk, ta on motiveeritud ja tema tegevuse üle puudub järelevalve. Eesmärgiks sobivad nii inimesed kuid samuti esemed. (Traat & Markina, 2005, lk 6). Kui on olemas piisav eesmärk, motivaator ja järelevalve puudumine, on täidetud kõik eeldused rikkumise toimepanemiseks argielu teooria kohaselt.

Lähtudes ratsionaalse valiku teooriast kaaluvad kurjategijad võimalikku sihtmärki, kuriteovahendeid ja teo toimepanemise aega ja kohta (Traat & Markina, 2005, lk 7).

Stigmatiseerimisteooria kohaselt on inimene motiveeritud kuritegu toimepanema, kui ühiskond on teda sildistanud juba kurjategijana (Traat & Markina, 2005, lk 16). Kui inimesse suhtutakse juba varakult, kui kurjategijasse, siis on tema motivatsioon seadusevastane tegu toime panna suurem.

Kriminoloogilisi teooriaid tõlgendavad kriminoloogid mitmel erineval viisil. Klassikal põhinevad kriminoloogid selgitavad seadusevastast käitumist, kui isikute valikut võimalikust saadavast kasust või tulust. Bioloogiast lähtuvad kriminoloogid selgitavad kuritegelikku käitumist, kui päritavat omadust, mis on alguse saanud juba lapsepõlvest. Psühholoogiale tuginevad kriminoloogid on samuti arvamusel, et kuritegevus on midagi, mis on tekkinud lapsepõlves kogetu tagajärjel. Näiteks ebameeldiva kogemusega sündmused või vähene sotsialiseerimine. Sotsioloogial põhinevad kriminoloogid selgitavad, et kuritegevust mõjutab ümbritsev keskkond. Näiteks vaesemates kogukondades on kuritegevuse osakaal suurem kui jõukamates piirkondades. (Byrne, *et.al.*, 2016, p. 15).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kuritegu on teguviis läbi mille tekib toimepanijale reaalne kasu või tulu. Kriminoloogid on arvamusel, et kalduvus kuritegevusele on miski, mille kujunemisel on suur roll lapsepõlves kogetul ning ümbritseval keskkonnal. See tähendab, et kurjategijaks kujunemisel on oluline roll kodusel kasvatusel ja vanematel. Samuti ühiskonnal. Isikusse suhtumine kui kurjategijasse olenemata sellest, kas ta on mõne süüteo toimepannud või on karistus kandnud, siis isikule mõjub selline suhtumine nii, et enam ei soovitagi ennast parandada ja suundutakse ebaseaduslikule teele.

Karistusseadustiku 8 – 24 peatükis on välja toodud erinevad süütegude liigid ja nende eest mõistetavad võimalikud karistused. Peatükk 21 käsitleb täpsemini just majandusalaseid süütegusid. (Karistusseadustik, 2001).

Kuna antud töö on majandusalane ja käsitleb maksusüütegusid siis on järgnevalt on välja toodud ka teised erinevad majandusalased süüteod (Karistusseadustik, 2001):

1. ebaseaduslik majandustegevus;
2. äriühingutega seotud süüteod;
3. pankroti- ja täitemenetlusalased süüteod;
4. maksualased süüteod;
5. rahapesualased süüteod;
6. süüteod väärtpaberiringluses;
7. konkurentsialased süüteod;
8. erakonnalased süüteod;
9. erasektori korruptsioonisüüteod.

Ebaseaduslik majandustegevus on tegevusloata või keelatud majandustegevus, kolmanda riigi õigusaktide rakendamine väljaspool selle riigi ala, ärikeelu rikkumine, alkoholi või tubakatoodete ebaseaduslik käitlemine või vedelkütuse ebaseaduslik käitlemine (Karistusseadustik, 2001).

Äriühingutega seotud süüteod on ärisaladuste ebaseaduslikul teel saamine või avaldamine, audiitorkontrolli tulemuste eitamata jätmine, äriühingu kohta käivate andmete ebaõige esitamine ja raamatupidamise kohustuse rikkumine (Karistusseadustik, 2001).

Maksujõuetuse põhjustamine, võlausaldajate ebavõrdne kohtlemine ja menetluse käigus vara varjamine on pankroti ja täitemenetluse alane süütegu (Karistusseadustik, 2001).

Maksualased süüteod, mida käsitletakse enam antud töös, võivad olla maksukohustuse varjamine või tagastusnõude suurendamine, salakaubavedu ning ebaseaduslikud toimingud tollisoodustusega kaubaga (Karistusseadustik, 2001).

Rahapesu ja sellega seotud kokkulepped on rahapesualased süüteod (Karistusseadustik, 2001).

Siseteabe väärkasutamine ja turumanipulatsioon on süüteod väärtpaberiringluses (Karistusseadustik, 2001).

Konkurentsialane süütegu on konkurentsi kahjustav kokkulepe, otsus või muu kooskõlastatud tegevus (Karistusseadustik, 2001).

Keelatud annetuse tegemine ja vastuvõtmine suures ulatuses on erakonnaalane süütegu (Karistusseadustik, 2001).

Erasektoris altkäemaksu võtmine või andmine lähevad erasektori korrupsioonisüütegude alla (Karistusseadustik, 2001).

Majanduskuritegusid nimetatakse mitmetes uuringutes ja analüüsides lisaks veel valgekraede kuritegudeks (*white-collar crime*).

Miks aga pannakse toime majanduskuritegusid? Esmalt seetõttu, et valgekraede kuriteod ei paista jätvat sügavat süütunnet, nagu näiteks kallaletung, kus põhjustatakse kellelegi käegakatsutavat kahju. Osad taolistest kuritegudest, nagu näiteks maksupettus, võib tunduda justkui sellel puuduksid ohvrid, kuigi see ei ole õige. Osa motivatsioonist on ahnus, aga põhjuseid on veel. Üheks näiteks on eneseuhkus, mida avalikkus sageli alahindab. Suur osa nendest, kes taolisi kuritegusid toime panevad on edukad, nad ei taha läbi kukkuda. Väga sageli on olukord muutlik, kuid sellegipoolest vajavad jätkuvalt, et teised inimesed näeksid neid endiselt edukatena. Sageli on mõjuvaks põhjuseks finantsiline motiiv, kuid heal järjel ettevõtted peavad arvestama inimloomuse ning staatusega ja vajadusega jätkuvale edule. Juurdluse tegemisel on standardiks saanud soovitude tegemine põhjusega, et vältida tulevikus süütegude toimepanemist. (White, 2019, pp. 59).

Võib järeldada, et motiiv majanduskuritegusid toimepanna on soov näidata ennast edukamana. Eriti motiveeriv on see sellises olukorras, kus firma kasum on langenud ja on soov jätta mulje, et ollakse jätkuvalt heal järjel. Lisaks on majanduskuritegude puhul arvamus, et sellega ei põhjustada kellelegi reaalselt kahju.

Selleks, et saada paremat ülevaadet kui palju pannakse toime majanduskuritegusid on välja toodud statistika majanduskuritegudest Eestis aastatel 2015 - 2019.

Tabel 1. Majandusalaste kuritegude arv aastatel 2015 - 2019 (Kriminaalpoliitika, 2019a; autori koostatud)

	2015	2016	2017	2018	2019
Registreeritud majanduskuriteod	249	238	234	280	379

Majanduskuritegude hulk (tabel 1) on 2015 - 2019 aasta jooksul vähenenud. 2015 oli majanduskuritegusid 249. Järgnevatel aastatel on majanduskuritegude arv mõne võrra vähenenud. Alates 2018. aastast on majanduskuritegude arv olnud jällegi tõusutrendis.

Lähtudes antud arvudest ja võrreldes aastaid 2015 kuni 2017 on registreeritud majanduskuritegude arv vähenenud. Võrreldes aastaid 2018 ja 2019 on majanduskuritegude arv olnud tõusu trendis. Selle üheks põhjuseks võib pidada maksusüsteemi muudatust Eestis. 2018. aastal muutus tulumaksu vaba tulu arvestamine, mille tagajärjel võis tekkida isikutel veelgi suurem soov toimetada ebaseaduslikul viisil eesmärgiga saada rohkem tulu. See on põhjus, miks on majanduskuritegude arv suurenenud.

Tabel 2. Majanduskuritegude esinemine liigi kaupa (Kriminaalpoliitika, 2019a; autori koostatud)

Majanduskuriteo liik	%
Rahapesualased süüteod	51
Maksualased süüteod	19
Ebaseaduslik majandustegevus	15
Pankroti- ja täitemenetluselused süüteod	9
Äriühingutega seotud süüteod	6

Liigiliselt (tabel 2) esineb majanduskuritegudest kõige rohkem rahapesualaseid süütegusid, mille osakaal on 51%. Järgnevad maksualased süüteod 19% ja ebaseaduslik majandustegevus 15%. Kõige vähem esineb pankroti- ja täitemenetluse ning äriühingutega seotud süütegusid.

Eestis on maksusüüteod üha sagedamini piiriülesed. See tähendab, et variisikutena on kombeks kasutada välismaa või teiste Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikke. Lisaks kasutatakse erinevates petuskeemides teisi Euroopa Liidu riikides asustatud äriühinguid ning kuritegelikul teel teenitud tulu liigub peamiselt välismaiste pangakontode vahel. (Maksu- ja Tolliamet, 2019b).

Piiriüleste kuritegude negatiivsest küljest kirjutab 2019. aastal koostatud Sisekaitseakadeemia lõputöö teemal: „Maksukuritegu rahapesu eelkuriteona: probleemid ja lahendused“. Antud lõputöö uuringust selgub, et piiriüleste kuritegude negatiivne külge on, et saaks Eestis kedagi süüdi mõista, on vajalik kuriteo fikseerimine juba välismaal. Sageli võtab see liiga kaua aega ja seetõttu seisab uurimine Eestis. Lisaks võib probleemiks osutuda välisriigist tõendite saamine. Sellisel juhul võib tekkida olukord, kus menetlus võtab liiga kaua aega, see ei ole enam otstarbekas. (Sipelgas, 2019, lk 29).

1.2. Karistamise alused

Karistuse mõistmisel on oluline, et ettenähtud karistus oleks isikule piisavalt mõjuv. Karistuse eesmärk on eelkõige suunata isik õiguskuulekale käitumisele ja vältida tema võimalikke seadusevastaseid tegusid tulevikus. Karistus peab isikule olema piisavalt mõjus, et ei tekiks soovi, panna toime järgmine süütegu. Järgnevalt on selgitatud, mis on karistus ja mida on oluline jälgida selle mõistmisel.

Õiglane karistus on selline, mis vastab süüdlase tehtud ebaõiglusele ja tema süü suurusele. Karistus peab olema nii emotsionaalselt kui ratsionaalselt tajutav. (Sootak, 2007, lk 73). Karistus on vastutus, mida riik nõuab normirikkujalt, seejuures mõistetes talle karistuse teda (Sootak, 2007, lk 76). Karistust iseloomustavad järgmised eesmärgid – õigluse ja õiguse taastamine, üldsuse mõjutamine ja süüdlase parandamine (Sootak, 2007, lk 81). Karistuse puhul tuleb lähtuda küsimustest, et kui palju on antud olukorras karistus õigustatud (Ristroph, 2018, pp. 307-308).

Autorite Sootak ja Ristroph seisukohast lähtuvalt on oluline, et karistus oleks õigustataud. Mõistetav karistus peab olema tasakaalus toimepandud teoga. Karistus ei saa olla karmim kui on toimepandud süütegu. Karistuse eesmärk on eelkõige kurjategija suunamine ja parandamine.

Karistuse mõistmisel on oluline lähtuda sellest, et see vastaks karistuse eesmärkidele (Raska, 1987):

1. hirmutama kurjategijate;
2. ühiskonda kaitsma;
3. muutma kurjategijat nii, et ta ei paneks enam toime uusi kuritegusid;
4. hirmutama ka potentsiaalseid kurjategijaid;
5. kuriteo ohvritele peab jääma mulje õiglasest karistusest;

6. näitama, et kuriteo sooritamise pole kasulik, kuna sellele järgnev karistus on palju ebameeldivam;
7. õpetada inimesed eristama õiguspärane käitumine seadusevastasest;
8. viivitamatu ja vältimatu.

Karistusseadustiku § 2 sätestab karistamise jaoks olulised alused. Karistuse mõistmisel on oluline jälgida, et kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, mis selle teo toimepanemise ajal kehtinud seaduse järgi ei olnud seadusevastane tegu. Isikut saab karistada ainult siis, kui tema toimepandud tegu vastab süüteo koosseisule, on õigusvastane ja isik on selle toimepanemises süüdi. Ühe ja sama teo eest ei tohi karistada kedagi mitu korda, olenemata sellest, kas karistus on mõistetud Eestis või mõnes välisriigis. Toimepandud tegu ei tohi käsitleda süüteona seaduse analoogia põhjal. (Karistusseadustik, 2001).

„Süüteo koosseisu objektiivsed tunnused on seaduses kirjeldatud tegevus või tegevusetus ja seaduses sätestatud juhtudel sellega põhjuslikus seoses olev tagajärg. Seaduses võib olla sätestatud ka muu süüteo koosseisu objektiivne tunnus“ (Karistusseadustik, 2001, § 12 lg 2).

Objektiivsed tunnused peegeldavad toimepandud teo välismaailma ehk millele on võimalik tugineda seaduse abil.

„Süüteo koosseisu subjektiivsed tunnused on tahtlus ja ettevaatamatus. Seaduses võib olla ette nähtud motiiv, eesmärk või muu süüteo koosseisu subjektiivne tunnus“ (Karistusseadustik, 2001, § 12 lg 3).

Subjektiivseteks tunnusteks saab pidada süüteo toimepanija sisemaailma. Selleks on tema tahtlus, motivatsioon, kahetsus.

Selleks, et tegu oleks õigusvastane ja saaks mõista karistuse, peab see vastama süüteo koosseisule. Süüteo koosseis on olemas kui teol on tagajärg ja see on toimepandud kindlal eesmärgil. Võib öelda, et karistus peab olema selline, mis vastab tehtud teole ja olema samas piisavalt mõjuv. Mõjutamine on vajalik selleks, et isik ei paneks enam teistkordselt toime seadusevastast tegu. Samuti peab karistuse mõistmisel lähtuma sellest, et mõistetav karistus oleks õigustatud. Lisaks ei tohi isikut karistada ühe toimepandud teo eest mitu korda. Karistuse mõistmisel peab lähtuma seaduse kohaselt, mis kehtis teo toimepanemise aja hetkel.

Järgnevalt on välja toodud karistamise olulisemad funktsioonid (Saar, 2007, lk 249-251):

1. rehabiliteerimine;
2. kättemaks;
3. hirmutamine, ennetamine;
4. isoleerimine.

Rehabiliteerimine on vajalik selleks, et taastada isiku seadusekuulekus, tehes seda läbi karistusala hariduse andmise ja treeningu. Kättemaksu all on mõeldud seda, et isikut tuleb karistada selliselt, et ta õpiks oma tehtud vigadest. Kurjategijat tuleb mõjutada, et ennetada tulevikus toimepandavaid kuritegusid. Ühiskonnas on levinud arusaam, et mida ebameeldivam on mõistetav karistus, seda väiksema tõenäosusega pannakse toime uus tegu. Neljas funktsioon on isoleerimine ehk isik tuleb viia sellisesse keskkonda, kus ei ole enam võimalik kuritegusid toime panna. Vangistades kurjategijaid, kaitstakse ülejäänud ühiskonda. (Saar, 2007, lk 249-251).

Karistusseadustik selgitab karistuse kohaldamise põhimõtteid. „ § 56 sätestab karistuse kohaldamiseks olulised karistamise alused (Karistusseadustik, 2001, § 56):

- 1) Karistamise alus on isiku süü. Karistuse mõistmisel kohtu poolt või määramisel kohtuvälise menetleja poolt arvestatakse kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid.
- 2) Vangistust võib mõista ainult siis, kui karistuse eesmärke ei ole võimalik saavutada kergema karistusega. Kui käesoleva seadustiku eriosa paragrahv võimaldab vangistuse kõrval mõista ka muid, kergemaid karistusi, peab kohus otsuses vangistuse mõistmist põhistama.
- 3) Alaealisele võib karistuse mõista või määrata ainult siis, kui alaealisele kohaldatava mõjutusvahendiga ei ole võimalik mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest.“

Karistuse liigid omakorda võib jaotada peamiselt kaheks. Kõige üldisem jaotus on vanglakaristus ja rahatrahvid.(Hylton, 2018, p. 2533). Mõlemal karistusliigil on aga omad positiivsed ja negatiivsed küljed. Vangistuse eesmärk on suunata kinnipeetav õiguskulekale käitumisele ja kaitsta õiguskorda (Vangistusseadus, 2000). Antud karistus võib olla küll mõjuv ja täita oma eesmärgi, kuid taasühikonnastamise käigus võivad tekkida uued murekohad.

Karistusseadustiku § 47 sätestab rahatrahvi olemust.

„Rahatrahv (Karistusseadustik, 2001, § 47):

- (1) Kohus või kohtuväline menetleja võib väärteo eest kohaldada rahatrahvi kolm kuni kolmsada trahviühikut. Trahviühik on rahatrahvi baassumma, mille suurus on 4 eurot.
- (2) Juriidilisele isikule võib kohus või kohtuväline menetleja väärteo eest kohaldada rahatrahvi 100-400 000 eurot.“

Rahatrahvi negatiivsem pool ei pruugi inimesele avaldada piisavalt mõju. Isikule võib jääda petlik mulje, et rahatrahvi ära makstes ongi karistus kantud.

Kuritegude eest mõistetavad karistused jagunevad Eestis aga peamiselt kaheks. Põhikaristused on rahaline karistus, vangistus või juriidilise isiku sundlõpetamine. Lisakaristusteks võivad olla tegutsemisekeeld, ettevõtlusekeeld, lisaks võib veel erinevaid õigusi ja lubasid isikult ära võtta. (Sööt, *et al.*, 2014, lk 3).

Karistuse mõistab kohtunik. Karistuse mõistmisel tuleb lähtuda kindlatest etappidest. Selle käigus tuleb tähelepanu pöörata järgnevatele küsimustele (Sootak, 2007, lk 115):

1. karistusraamid;
2. süü piirid;
3. karistuse eesmärgid;
4. põhikaristus;
5. lisakaristus;
6. liitkaristus;
7. karistuse asendamine või sellest vabastamine.

Karistuse mõistmisel on oluline lähtuda kõigist karistusõiguse põhimõtetest ja karistamise eesmärkidest. Ainult sellisel juhul saab karistus olla piisavalt suure karistatava mõjuga ja õiglane.

Et saada paremat ülevaadet karistamisest ja karistamise eesmärgist, on 2014. aasta karistushinnangute uuringus välja toodud Eesti elanike, politseiametnike, prokuröride ja kohtunike arvamused karistamisest ning mis võiksid olla karistamise peamised eesmärgid.

Karistushinnangu aruandest selgub, et Eesti elanikud ja ametnikud eelistavad kõige sagedamini vanglakaristust, sellele järgnevad rahaline karistus ja ühiskondlikult kasulik töö. Samuti sooviti kahjude hüvitamist või vara konfiskeerimist. (Sööt, *et al.*, 2014, lk 14).

Karistuse juures peeti olulisemaiks reageerida kurjategija teole (Sööt, *et al.*, 2014, lk 14). Lisaks on vajalik kannatanule kahju korvata ja panna teo toimepanija mõistma tehtud teo tagajärgi. Tähtis oleks aidata kurjategijal hoiduda tulevastest rikkumistest. Karistuse eesmärki võiks täita see, kui väljendada ühiskonna poolt hukkamõistu sooritatud teole. (Kriminaalpoliitika, 2014).

Karistushinnangu aruandest tuleb välja asjaolu, et kurjategijate suhtes kõige karmimad on tavakodanikud. Kõige leebemad on kohtunikud. Mõlemate poolt pakutavad karistuste pikkused erinevad üksteisest keskmiselt kaks korda. Selline erinevus võib mõjutada elanike usku õigussüsteemi. (Sööt, *et al.*, 2014, lk 14).

Kurjategijale karistuse mõistmisel on oluline lähtuda sellest, et mõistetav karistus avaldaks isikule sellist mõju, mis ei paneks teda toime uut õigusrikkumist. Pannes toime uus kuritegu, peale eelmise teo eest saadud karistust, siis nimetatakse seda korduv kuritegevseks.

„Retsidiivsus ehk korduvkuritegevus on õiguskaitseüsteemi töö analüüsimisel ja hindamisel üks sagedamini tähelepanu pälvivaid probleeme“ (Ahven, Roots ja Sööt, 2018, lk 7).

Selleks, et saada parem ülevaadet retsidiivsusest ning teada saada, kes on kõige retsidiivsemad isikud on autor analüüsinud Justiitsministeeriumi 2018. aastal koostatud retsidiivsuse uuringut.

Uuringust selgub, et retsidiivsus on väiksem nendel isikutel, kellele on rakendatud kergemaid karistusi. Kõige suurema retsidiivsusega on isikud, keda on karistatud reaalse vangistusega. (Ahven, Roots ja Sööt, 2018, lk 13). Uuringud näitavad, et vabanenute retsidiivsus väheneb iga aastaga. Suhteliselt suure tõenäosusega panevad uue kuriteo toime isikud, kelle menetlus on lõpetud karistuse ebaotstarbekuse tõttu (Ahven, Roots ja Sööt, 2018, lk 14).

Tehtud analüüsi põhjal saab järeldada, et retsidiivsusele kaldumine sõltub suuresti mõistetud karistusest. Mida karmim on karistus, seda rohkem mõjutab see teotoimepanijat õiguskäitkusele. Kergemad karistused või menetluse lõpetamine ei avalda piisavat mõju ning isik jätkab süütegude toimepanemist.

1.3. Karistusteooriad

Aja jooksul on välja kujunenud mitmed erinevad karistusteooriad. Karistusteooriad on vajalikud, et mõista mis on karistuse erinevate etappide eesmärk. Järgnevalt ongi välja toodud kolm karistusteooriat (Traat & Markina, 2005, lk 46):

1. kuriteo heastamine,
2. preventatsioon;
3. resotsialiseerimine.

Kuriteo heastamise kohaselt on karistuse mõistmisel peamine lähtekoht vastavus sooritatud kuriteole ehk proportsionaalsuse põhimõte (Traat & Markina, 2005, lk 47). Preventsiooni kohaselt on oluline, et kurjategija mõistaks toimepandud teo on seadusevastasust (Traat & Markina, 2005, lk 48). Resotsialiseerimise eesmärk on inimese naasmine ühiskonda õiguskuulekana olles õppinud oma tegudest (Traat & Markina, 2005, lk 49).

Karistusteooriad saab jagada veel omakorda kaheks: absoluutne karistusteooria ja relatiivne karistusteooria (Scheepers Pretorius Inc, 2019).

Absoluutne karistusteooria on üks vanim olemasolev lähenemis viis kriminaalkaristusele. Absoluutse karistusteooria eesmärk on parandada toimepandud kuriteo tagajärgi. (Scheepers Pretorius Inc, 2019).

Absoluutne karistusteooria ehk retributivism on kriminaalõiguse teooria, mille kohaselt on kurjategija karistamine õigustatud ainult siis kui ta seda väärrib. Karistuse väärimise all on mõeldud, et isik tunneks ennast moraalselt süüdi. Seega karistuse eesmärk on isik panna kannatama temale mõistetud karistusega. (Moore, 2020). Retributivism tugineb eeldusel, et kriminaalkurjategijad peaksid tasuma oma kuritegude eest kriminaalkaristuse vormis. Retributivismi kohaselt peab kurjategijat karistama tema tekitatud kahju eest. Karistuse kaudu väljendab kriminaalõigussüsteem ühiskonna moraalset hukkamõistu kurjategijate suhtes. (Boeglin, *et.al.*, 2017, p. 1512).

Relatiivne karistusteooria lähtub sellest, et karistus peaks olema hoiatav, mis aitaks hoiduda kuriteo edaspidisest toimepanemisest (Scheepers Pretorius Inc, 2019). Relatiivse teooria ehk tagajärjeteooria kohaselt on karistus õigustatud sellisel juhul, kui sellega kaasneb kasulik tagajärg. Kasulikuks tagajärjeks võib olla üldine heaolu või süütegude edaspidine ärahoidmine. (Duff, *et.al.*, 1994, pp. 6-7).

Kriminaalkaristuse klassikalised õigustused - heidutamine, kättemaks, rehabilitatsioon, teovõime piiramine ei sõltu seadusest tuleneva kahju ilmnemisest. Taolised õigustused on seotud erinevate faktidega kurjategija kohta: tegevus, vaimne seisund, ohtlikkuse tase. Need õigustused kehtivad isegi lõpetamata kuritegude puhul, näiteks katsete korral, kus kurjategija ei ole seadusest tulenevat kahju veel tekitanud, kuid tegevus on illegaalne. (Boeglin, *et.al.*, 2017, p. 1505).

Tõenäoliselt kõige laialdasemalt aktsepteeritud õigustus, karistamiseks kriminaalkurjategijad on heidutamine. Kuigi seaduses on kuritegude tõkestamiseks muid vahendeid, peetakse heidutamist vajalikuks, et ära hoida tulevikus toimepandavaid süütegusid. (Boeglin, *et.al.*, 2017, p. 1506).

Kurjategijaid karistades saab riik samaaegselt rakendada kahte heidutusviisi: esiteks, kurjategija karistamine pärsib elanikkonda kriminaalses tegevuses. Näidates ära selle negatiivsed tagajärjed; seda tuntakse üldise heidutusena. Teiseks, kurjategija karistamine stimuleerib kurjategijat hoiduma tulevastest süütegudest. Seda nimetatakse konkreetseks hoiatavaks teguriks. (Boeglin, *et.al.*, 2017, p. 1506).

Veel üks laialdaselt aktsepteeritud õigustus karistamiseks on kurjategija teovõime piiramine. Selle teooria kohaselt peaks kriminaalõigussüsteem tuvastama ja isoleerima õiguserikkujad, et kaitsta ühiskonda tulevaste kuritegude eest. Õigustades karistamist teovõime piiramisega, peab tegevus ja vaimne seisund olema püsivad. Seega nende kurjategijate tegevus võib olla ohtlik, kuigi see ei pruugi nii olla. (Boeglin, *et.al.*, 2017, p. 1519).

Viimane kriminaalkurjategija õigustamine karistamiseks on kurjategija rehabiliteerimine. Kui kuritegude toimepanijad on vastuvõetavatest ühiskondlikest standarditest kõrvale kaldunud, võiks karistussüsteem toimida vahendina, mis viiks nad sotsiaalsete normidega vastavusse. Rehabilitatsioon peab õigustama erinevat karistamist, kahju tekitavad õigusrikkujad vajavad ulatuslikumat rehabilitatsiooni kui need, isikud, kes seda ei tee. See võib nii olla seetõttu, et enamikul rehabilitatsiooni vajavatel kurjategijatel õnnestub kahju tekitada, või, et kahju tekitamine mõjutab õigusrikkujaid viisil, mis paneb nad kiiremini rehabiliteerimist nõudma. Pole põhjust arvata, et kurjategija poolt põhjustatud kahju on tema rehabilitatsiooniks piisav. Nii juriidilises kui psühholoogilises kirjanduses on selle seose toetuseks vähe tõendeid. (Boeglin, *et.al.*, 2017, p. 1521).

Veelgi olulisem on see, et isegi kui kahju tekitanud kurjategijad vajaksid rohkem rehabilitatsiooni, on olemas tõendeid, mille kohaselt pikemad vanglakaristused tegelikult kurjategijaid ei rehabiliteeri. (Boeglin, *et.al.*, 2017, p. 1521).

Karistusteooriate kohaselt on karistamine vajalik selleks, et kurjategija õpiks enda toimepandud teost. Kurjategija peab mõistma, et tema teguviis ei ole ühiskonna poolt heaks kiidetud. Kurjategija isoleerimine on vajalik, et kurjategijal ei tekiks võimalust panna toime uut süütegu. Vajalik on kurjategijale õpetada ühiskonnas kehtivaid õigusnorme.

Järgnevalt on välja toodud karistuse mõistmisel olulised põhimõtted kohtulahendite näitel. Karistusõiguse põhimõtted on järgmised (Riigi Teataja, 2019):

1. määratletusenõue;
2. aktsessoorsuse põhimõte;
3. topeltkaristamise keeld;
4. piiritlemine eraõigusest;
5. seadusainsus;
6. subsidiaarsuspõhimõte.

Lähtuvalt määratletuspõhimõttest on oluline, et süüteo koosseisu tunnuseid tõlgendatakse nii, et igapähele on võimalik mõista, milline käitumine on keelatud ja milline karsitus teda tehtud teo eest võib oodata. (E. G. kriminaalasi karistuseseaduse § 141 lg 2 p-de 1 ja 6 ning § 145 lg 2 järgi, 2018). Määratletusenõude kohaselt peab isikule olema piisavalt selge, millise teo eest teda täpselt karistatakse (Sootak, 2016).

Aktsessoorsuse põhimõte kohaselt on oluline märgata, kas õigusvastane tegu on toimepandud tahtlikult. (O. M. ja A. M. kriminaalasi karistuseseaduse § 389² lg 1 - § 25 lg-te 2 ja 4 järgi; A. OÜ kriminaalasi karistuseseaduse § 389² lg 3 - § 25 lg-te 2 ja 4 järgi ning A. S. kriminaalasi karistuseseaduse § 389² lg 1 - § 25 lg-te 2 ja 4 - § 22 lg 3 järgi, 2013).

Topeltkaristamise keelu põhimõtte kohaselt peab olema võimalik takistada sama teo teistkordne menetlemine. (H. K. kriminaalasi karistuseseaduse § 394 lg 2 p 3 järgi, 2018).

Seadusainsuse põhimõttest lähtuvalt tuleb teha kindlaks, millisele süüteo koosseisule tegu vastab. Isegi kui esmapilgul tundub, et tegu vastab mitmele erinevale süüteo koosseisule, tuleb teha kindlaks üks ainus ja kindel süüteo koosseis, millest menetluse käigus lähtuda. (S. S. ja M. V. kriminaalasi karistuseseaduse § 25 lg-te 2 ja 4 ning § 2172 lg 1 ning § 157 järgi, 2011).

Subsidaarsuspõhimõtet on kirjeldatud järgnevalt: „Subsidaarsus /.../ on olukord, kus sekundaarkoosseis /.../ tuleb kohaldamisele ainult siis, kui puuduvad primaarkoosseisu /.../ tunnused.“ (Sootak, 2016). Ehk kui tegu ei vasta esimesele koosseisule, siis võetakse kasutusele alles teine.

2. KARISTUSE MÕJU MAKSUSÜÜTEGUDE TOIMEPANIJATE EDASISELE KÄITUMISELE MAKSU- JA TOLLIAMETI UURIJATE HINNANGUL

2.1. Uurimismetoodika kirjeldus

Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada, millist mõju avaldavad isikutele maksusüütegude eest mõistetavd karistused. Sellest lähtuvalt on koostatud küsimustik Maksu- ja Tolliameti uurijatele, kes puutuvad enim kokku maksualaste süütegude menetlemisega.

Analüüsimaks karistuse mõju maksualaste kuritegude toimepanijatele kasutati kvalitatiivset uurimismeetodit. Empiirilise uuringu käigus viidi läbi avatud küsimustega küsitlus.

Uuring viidi läbi Maksu- ja Tolliameti uurijate seas. Antud valim on tehtud lähtuvalt asjaoludest, et uurijad puutuvad õigusrikkujaga vahetult kokku ja oskavad hinnata mõistetavate karistuste mõju oma töö praktikale tuginedes. Valimi moodustasid Põhja I, Ida, Lääne ja Lõuna talituse uurijad. Antud talituste ülesandeks on tegeleda maksuseadusest tulenevate rikkumiste kohtueelse uurimisega (Maksu- ja Tolliamet, 2019a).

Uuringu läbi viimiseks on valitud küsitlus, kuna see võimaldab saada kõige parema ülevaate ametnike arvamusest. Küsitlus on üks kõige rohkem kasutatav meetod uuringu läbi viimiseks (Lagerspetz, 2017, lk. 156). Küsimuste koostamisel on oluline tähele panna, et küsimused oleks sõnastatud sedasi, et need on kõigile ühtmoodi mõistetavad (Lagerspetz, 2017, lk. 164).

Küsitluses kasutati avatud küsimusi, millele sai vastata oma sõnadega. Avatud küsimuste kasutamine on positiivne kuna see annab vastajale võimaluse väljendada oma tegelikku arvamust oma sõnadega ning teda ei ole kuidagi vastamise juures piiritletud (Hirsjärvi, 2004, lk.188).

Ankeetküsitluse puhul vastaja saavad küsitluse täita endale sobival ajal, küsimused on kõigile esitletud täpselt ühte moodi. (Lagerspetz, 2017, lk. 158).

Küsitluse eeliseks on suure andmestiku kogumise võimalus, samas on puuduseks see, et ei ole võimalik kindlaks teha, kui tõsiselt uurimusse suhtutakse ning kas küsitluses osalejad on vastanud ausalt ja täpselt (Hirsjärvi, 2004, lk.182).

Küsitluse abil saadud andmete analüüsime on jagatud kolme järgnevasse etappi (Hirsjärvi, 2004, lk.206):

1. andmete korrastamine;
2. andmete analüüs;
3. tulemust tõlgendamine ja järeldamine.

Küsitlust kasutati, kuna see on kõige mugavam viis vastajatel küsimustele vastata neile sobival ajal. Avatud küsimusi kasutati, sest see annab vastajale võimaluse vastata täpselt nii nagu ise soovitakse. Valikvastuste korral oleks vastused piiritletud ega saaks ülevaadet vastaja enda arvamusest. Selleks, et saada uuringu tulemustest parim ülevaade on oluline saadud andmed korrastada ehk millised ankeedid jätta sisse ning millised ei tundu nii usaldusväärsed. Seejärel tuleb saadud vastuseid analüüsida ning teha põhjalikud järeldused.

Uuringu küsimused saadeti e-posti teel 26.03.2020. Küsimustik koosnes neljast avatud küsimusest, (lisa 1) mille eesmärk oli välja selgitada, millist mõju avaldavad karistused maksusüütegude toimepanijale Maksu- ja Tolliameti uurijate hinnangul tuginedes nende enda tööpraktikale. Küsimustik saadeti välja Maksu- ja Tolliameti Põhja I, Lõuna, Lääne ja Ida talituse uurijale, millele vastas 10 uurijat. Vastuste hulga puhul on oluline võtta arvesse, et uurijaid, kes oleks töötanud piisavalt pikalt ning oskaks hinnata karistuse mõju isikutele on vähe. Saadud küsimusi analüüsiti ning seejärel tehti saadud vastuste põhjal järeldused ja ettepanekud.

Lisaks kasutati kvantitatiivset uurimismeetodit analüüsima, kui paljud maksusüüteod on aastatel 2015-2019 jõudnud kohtumenetlusse. Analüüsitud on kohtulahendeid ning nende põhjal koostatud tabel mõistetud karistuste osas.

2.2. Uurimistulemused

Järgnevas alapeatükis on esmalt välja toodud Eestis mõistetavad karistused maksusüütegude eest ning ajavahemikul 2015 - 2019 toimunud maksusüütegude statistika kohtulahendite põhjal.

Maksusüüteod jagunevad kaheks, vastavalt süüteo raskusastmele. Maksukorraldusseaduses on sätestatud väärted ja karistusseadustik sätestab maksualased kuriteod. (Eesti Maksumaksjate Liit, 2011).

Maksukorraldusseaduses on sätestatud § 153¹ - § 156¹ maksualaste rikkumiste eest rakendatavad karistused väärtegade puhul (Maksukorralduse seadus, 2002).

Maksukorralduse seaduse § 153¹ sätestab karistuse maksukohustuse varjamise ja tagastusnõude alusetu suurendamise korral. Kui maksuhaldurile on tahtlikult jäetud esitamata vajalikud andmed, mis suurendavad tagastusnõuet on eraisikule määratud rahatrahv kuni 300 trahviühikut ehk 1200 eurot. Samasuguse teo eest juriidilisele isikule võib määrata karistuseks kuni 32 000 eurot. (Maksukorralduse seadus, 2002).

Tahtlikult maksuhalduri tegevuse takistamine on sätestatud § 154. Tegevuse takistamiseks võib pidada näiteks dokumendi õigeks ajaks esitamata jätmise või maksuhalduri korralduste täitmata jätmist. Sellisel juhul on õigus määrata karistuseks rahatrahv kuni 300 trahviühikut, mis on kuni 1200 eurot.. Juriidilisele isikule võib sellisel juhul rakendada karistuseks kuni 3200 eurot rahatrahvi. (Maksukorralduse seadus, 2002).

Aktiisikaupadega soetud rikkumiste korral, mis on sätestatud maksukorralduse seaduse § 154¹, võib samuti määrata eraisikule karistuseks kuni 300 trahviühikut ehk kuni 1200 euro suurune rahatrahv. Sama teo korral juriidilisele isikule võib määrata kuni 3200 eurot. (Maksukorralduse seadus, 2002).

Kuni 300 trahviühiku ehk kuni 1200 euro suuruse rahatrahvi võib määrata karistuseks § 155¹ kohaselt siis, kui on jäetud täitmata aktiisilaopidaja või registreeritud kaubasaaja kohustused. Juriidilisele isikule võib sellisel juhul määrata karistuseks rahatrahvi kuni 3200 eurot. (Maksukorralduse seadus, 2002).

§ 155² kohaselt võib juhul, kui tahtlikult on mootorsõiduki kütusepaagis aktiisivabalt sisseveetud kütus, siis võib karistuseks määrata väärteo korras kuni 300 trahviühikut ehk kuni 1200 eurot. Samas olukorras juriidilisele isikule aga kuni 3200 eurot. (Maksukorralduse seadus, 2002).

Vajaliku teabevahetuse takistamine on sätestatud § 155³. Antud paragrahvi kohaselt võib karistuseks määrata rahatrahvi kuni 300 trahviühikut ehk 1200 eurot. Juriidilisele isikule aga kuni 3200 eurot. (Maksukorralduse seadus, 2002).

Mõõтури või tõkendi rikkumine on sätestatud maksukorralduse seaduse § 156. Seaduse alusel paigaldatud mõõтури või tõkendi rikkumisel, asendamisel või eemaldamisel võib määrata karistuseks kuni 200 trahviühikut ehk kuni 800 euro suuruse rahatrahvi või

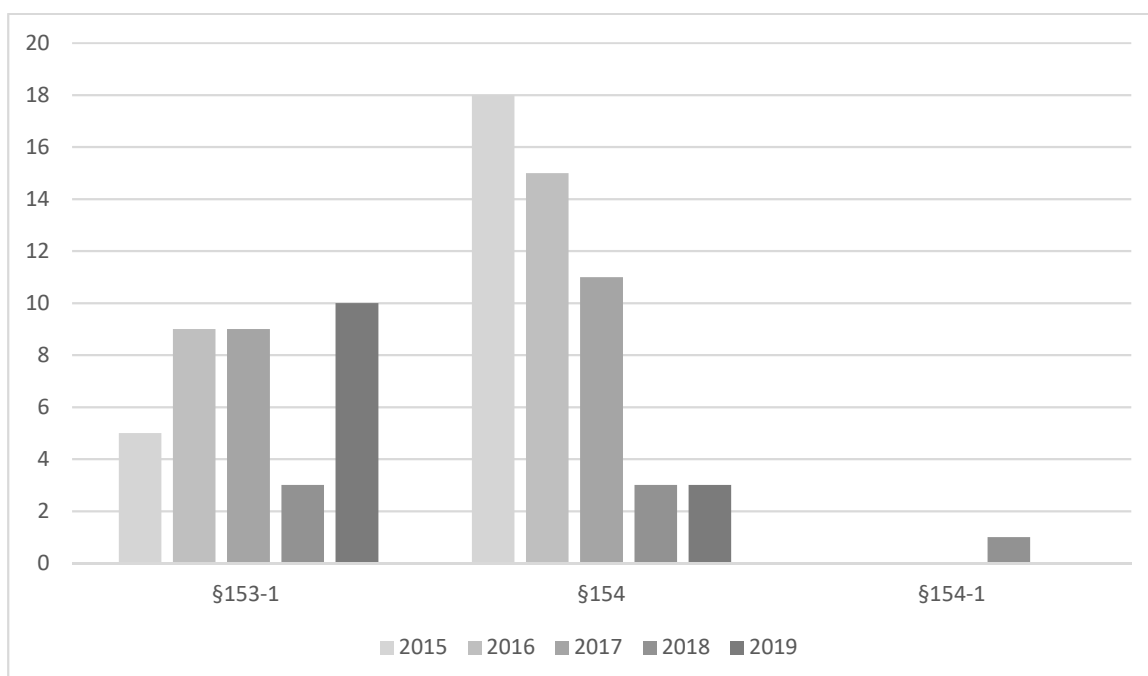
rakendada aresti. Juriidilisele isikule samasuguse teo eest määratakse karistuseks kuni 2600 eurot. (Maksukorralduse seadus, 2002).

§ 156¹ kohaselt võib karistuseks määrata kuni 100 trahviühikut ehk 400 eurot, kui on rikutud vaidluse lahendamise menetluses saladuse hoidmise kohustust komisjoni liikme, kaebaja või tema esindaja poolt. Sama teo eest võib juriidilisele isikule määrata rahatrahvi kuni 3200 eurot. (Maksukorralduse seadus, 2002).

Tabel 3. Maksu- ja Tolliameti alustatud väärteomenetlused 2015 - 2019 (Maksu- ja Tolliamet, 2019c; autori koostatud)

	2015	2016	2017	2018	2019
Väärteomenetlused	2443	1772	1512	2329	1927
Maksukorralduse seaduse alusel	532	211	139	101	16

Tabelis 3 on arvukselt välja toodud 2015 – 2019 aastal, Maksu- ja Tolliametis alustatud väärteomenetlused. Antud andmed sisaldavad neid menetlusi, mille suhtes on algatatud kohtumenetlus.

Joonis 1. Maksuväärteod 2015 - 2019 aastal kohtulahendite põhjal (Riigiteataja, 2019; autori koostatud)

Joonisel 1 on välja toodud ajavahemikul 2015 - 2019 toimepandud maksuväärteod analüüsitud kohtulahendite põhjal. Meeles tuleb pidada, et antud juhul on tegu väärtegade, mis on jõudnud kohtumenetlusse. Kõige enam on menetletud väärtegusid § 154 kohaselt, milleks on tahtlikult maksuhalduri tegevuse takistamine. Järgnevalt on enam maksualaseid väärtegusid toimepandud § 153¹ kohaselt, mis on maksukohustuse varjamine või tagastusnõude alusetu suurendamine. Aastal 2018 on menetletud üks juhtum § 154¹ alusel, mis on aktsiisikaubaga seotud rikkumine. Ajavahemikul 2015 - 2019 ei ole olnud ühtegi menetlust § 155¹ - § 156¹. Sagenenud on § 153¹ kohaselt toimepandud süüteod 2019. aastal. § 154 alusel määratud süütegude hulk on viimasel kahel aastal vähenenud. 2015. aastal oli neid 18 ja 2014. aastal oli 15. 2018. ja 2019. aastal on nende hulk vähenenud kolmele.

Karistusseadustiku § 389¹ - § 393 on sätestatud karistused maksukuritegude korral. Seaduse kohaselt võib maksualased kuriteod jaotada kolmeks: maksukohustuse varjamine ja tagastusnõude alusetu suurendamine, salakaubavedu ning ebaseaduslikud toimingud tollisoodustusega kaubaga ja aktsiisikaubaga. (Karistusseadustik, 2001).

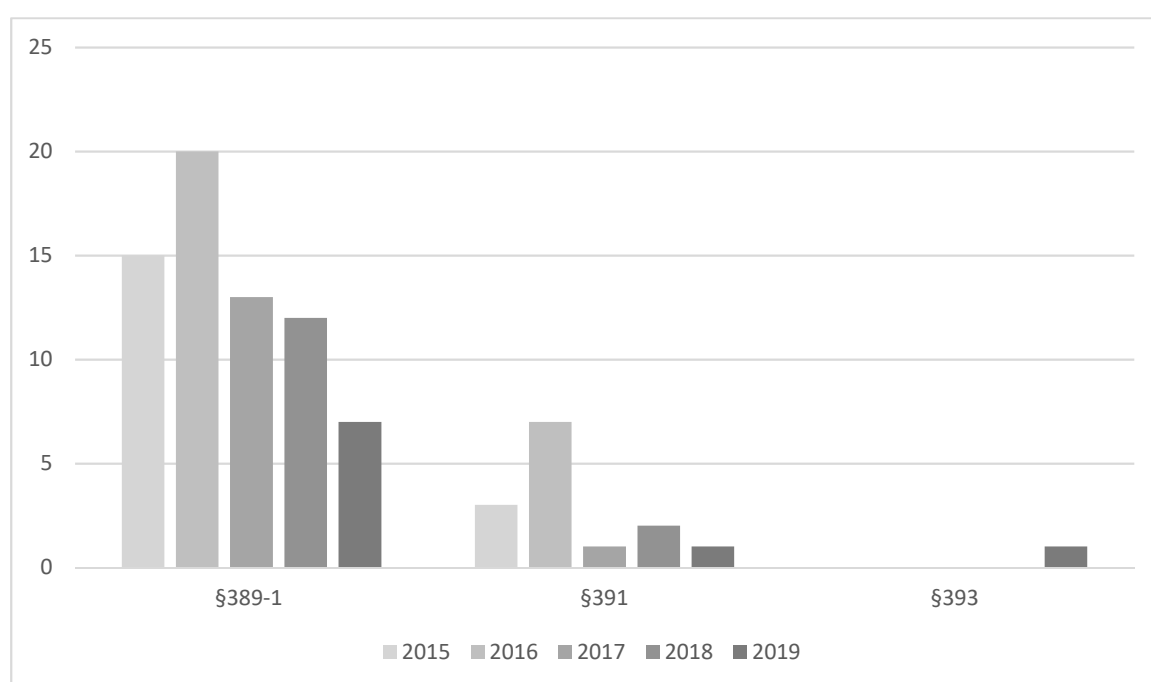
Karistusseadustiku § 389¹ sätestab karistuse maksukohustuse varjamise ja tagastusnõude alusetu suurendamise korral. Maksuhaldurile vajalike andmete esitamata jätmisel või valeandmete esitamisel, kui sellega soovitakse kinnipidamiskohustust vähendada või tagastusnõuet suurendada suurele kahjule vastava summa võrra siis karistatakse rahalise karistusega või kuni viieaastase vangistusega. Samasuguse teo eest, mis vastab eriti suurele kahjule vastavale summale karistatakse ühe või kuni seitsmeaastase vangistusega. (Karistusseadustik, 2001).

Salakaubavedu on defineeritud karistusseadustiku § 391. Lõige 1 kohaselt võib karistuseks mõista rahalise karistuse või kuni nelja aasta pikkuse vangistuse, kui on soovitud üle Euroopa Liidu tolliterritooriumi toimetada kaupa või sularaha sedasi, et hoitakse tollikontrollist kõrvale, jäetakse kaup või sularaha deklareerimata või deklareeritakse seda vale tariifse klassifikatsiooniga ning sellega kaasnes tollivõlg vähemalt 10 000 eurot või juhul, kui kaupa oli suures koguses. (Karistusseadustik, 2001).

§ 391 lg 2 kohaselt karistatakse samasuguse teo eest ühe - kuni viieaasta pikkuse vangistusega, kui see on toimepandud ametiisiku poolt ametiseisundit kuritarvitades või grupi poolt. Lg 3 järgi karistatakse samasuguse teo eest juriidilist isikut rahalise karistusega. Lisaks võib kohus kohaldada teo toimepanemise jaoks vajaliku aine või eseme

konfiskeerimist. Konfiskeerida võib veel kuritegelikult teel teenitud tulu või vara. (Karistusseadustik, 2001).

Ebaseaduslikud toimingud tollisoodustusega kaubaga ja aktsiisikaubaga on sätestatud karistusseadustiku § 393. Väljas poolt Euroopa Liitu Eestisse toimetades tollisoodustusega kaupa või tollijärelevalve all oleva ning aktsiisikaubaga ebaseadusliku toimingu või tehingu tegemise, kui kaupa oli suures koguses või kui sellega kaasnes tollivõlg vähemalt 10 000 eurot siis võib karistada rahalise karistuse või kuni nelja aastase vanglakaristusega. Juhul kui samasuguse teo on toimepannud juriidiline isik karistatakse rahalise karistusega. Lisaks võib kohus kohaldada aine või eseme konfiskeerimist. (Karistusseadustik, 2001).

Joonis 2. Maksukuriteod aastatel 2015 - 2019 kohtulahendite põhjal (Riigiteataja, 2019; autori koostatud)

Kõige enam maksukuritegusid on sooritatud ajavahemikul 2015 – 2019, seda § 389¹ kohaselt. Maksukohustuse varjamisi või tagastusnõude alusetut suurendamist on olnud 67. Salakaubavedu (§ 391) on kohtus menetletud ajavahemikul 2015 - 2019 14 korda. Kõige vähem on esinenud maksualastest kuritegudest ebaseaduslike toiminguid tollisoodustusega kaubaga või aktsiisikaubaga. Eelnev analüüs on koostatud joonis 2 põhjal.

Tabel 4. Aastatel 2017 - 2019 mõistetud karistused maksukuritegude (KarS §389¹ - §393) eest kohtulahendite analüüsil (Autori koostatud)

	2019	2018	2017
Elektrooniline järelvalve	0	0	2
Ettevõtlus keeld	1	1	0
Menetluse lõpetamine/otsuse rahuldamata jätmine	1	2	3
Rahaline karistus (sh sunniraha)	7	9	7
Reaalne vangistus	1	0	0
Tingimisi vangistus	7	10	3
Vara konfiskeerimine	0	0	2

2019. aastal oli kohtulahendeid § 389¹ alusel seitse tükki. Analüüsisid neid lahendeid siis selgub, et kõige sagedamini mõistetav karistus maksukohustuse varjamise või tagastusnõude alusetu suurendamise korral on rahaline karistus ning tingimisi vangistus. Neljal juhul on mõistetud mõlemat karistust korraga. Vaid ühel juhul on mõistetud karistuseks lisaks reaalne vangistus, mille pikkuseks oli 4 päeva. 2019. aastal rakendati ühel korral ettevõtlus keeld. Ühel juhul jäeti otsus rahuldamata, mille tagajärjel varasemalt mõistetud karistused tühistati.

§ 391 alusel oli 2019. aastal üks kohtulahend, kus mõisteti karistuseks tingimisi vangistus. § 393 alusel mõisteti samal aastal karistuseks nii tingimisi vangistus ning lisaks veel rahaline karistus.

2018. aastal oli samuti kõige sagedamini mõistetav karistus rahaline karistus ning tingimisi vangistus. Tihti rakendatakse neid koos. 2017. aastal on vangla karistuse asemele või varajasemal vabanemisel kahel korral mõistetud karistuseks elektrooniline järelevalve. Lisaks on kahel korral rakendatud vara konfiskeerimist.

Nagu selgub eelpool oleva statistika põhjal siis Eesti kohtupraktikas kõige sagedamini mõistetav karistus on rahaline karistus, mille hulka on arvestatud sunniraha rakendamine. Tihti mõistetakse koos rahalise karistusega veel tingimisi vangistus tingimusel, et isik ei pane teatud ajajooksul toime uut kuritegu. Mõningatel juhtudel kohtumenetlus lõpetatakse või jäetakse otsus rahuldamata. Kurjategijale võib jätta see mulje, et karistust ei saadud ning võimaldab neil edasi tegeleda süütegude toime panemisega.

Järgnevalt on välja toodud Maksu- ja Tolliameti uurijate vastused, mis saadi lõputöö raames läbi viidava küsitluse tulemusel. Saadud vastuste analüüsi käigus moodustati 3 kategooriat, mis on välja toodud tabelis 4.

Tabel 5. Küsitluse tulemuste analüüsi käigus koostatud kategooriad ja koodid (Autori koostatud)

<p>Kategooria 1</p> <p>Hinnang karistuse mõjule</p>	<p>Kood 1. Kergem karistus õpetab kurjategijat.</p> <p>Kood 2. Menetlus õpetab.</p> <p>Kood 3. Ajutine mõju.</p>
<p>Kategooria 2</p> <p>Põhjused maksukuritegude toimepanemiseks</p>	<p>Kood 1. Hea tulu teenimise võimalus.</p> <p>Kood 2. Kerged karistused.</p> <p>Kood 3. Arvamus, et vahele ei jääda.</p> <p>Kood 4. Eluviis.</p>
<p>Kategooria 3</p> <p>Meetmed vältimaks kuritegude toimepanemist</p>	<p>Kood 1. Karmimad karistused.</p> <p>Kood 2. Majanduskeskkonna kaasajastamine.</p> <p>Kood 3. Reaalse vangistuse mõistmine.</p> <p>Kood 4. Ühiskonna hukkamõist.</p>

Esimene küsimus oli uurijatele, kui suur osakaal (%) maksukuritegude eest süüdimõistetud isikutest jätkab Teie hinnangul maksusüütegude toimepanemist. Eraldi paluti välja tuua

osakaal täideviijate, variettevõtete tegevust korraldavate isikute ning variisikute ehk tankistide osas.

Selleks, et saada parem ülevaade täideviijate, variettevõtete tegevust korraldavate isikute ning variisikute osakaalust on koostatud küsitluse tulemuste põhjal järgnev tabel.

Tabel 6. Maksukuritegude toimepanijate osakaal (Autori koostatud)

Toimepanija	Täideviija	Variettevõtte tegevust korraldav isik	Variisik
Järgneva teo toimepanemise tõenäosus (%)	58	70	51

Kõige suurema tõenäosusega (70%) panevad uue süüteo toime variettevõtete tegevust korraldavad isikud (tabel 6). Ligi 50% tõenäosusega panevad uue teo toime täideviijad ja variisikud. Saadud tulemuste põhjal tuleb meeles pidada, et antud arvud ei põhine ühelgi kindlal faktil vaid on uurijate enda subjektiivne arvamus.

Järgmine küsimus oli, kas mõistetud kriminaalkaristused mõjutavad või ei mõjuta süüdimõistetud isikuid uusi maksusüütegusid mitte toime panema.

Selle küsimuse puhul tõid vastajad välja, et karistuse mõju sõltub suurel määral temale mõistetud karistusest ja konkreetset isikut. Mida kergem on karistus seda vähem mõjutab see isikut õiguskuulekusele. Kergema karistuse efekt on hoopis see, et see võib õpetada kurjategijat edaspidi paremini hoiduma teo toimepanemisest. Vastaja peab maksukurjategijale kõige suuremaks mõjutajaks siiski rahalist karistust või varade konfiskeerimist. Sellisel juhul võib kasvada omakorda aga isiku retsidiivsus kuna kurjategijal tekib soov oma kaotatud raha/vara tagasi teeninda. Kõige efektiivsemaks karistuseks valgekraede puhul peetakse vanglakaristust. Vangla karistuse puhul toodi aga välja asjaolu, et enne uue Tallinna Vangla valmimist oli hirm isoleerimise ees suurem. Vastaja hinnangul on läinud olmetingimused uues vanglas paremaks ning hirm vangistuse ees ei tundu enam nii suur.

Välja toodi aga asjaolu, et kuna suurem osa maksukuritegude menetlustest on kokkuleppemenetluse, siis tihtipeale peavad kurjategijad selle tulemusena tagasi maksuma

ainult selle osa maksudest, mis oleks nagunii tulnud neil ära tasuda. Enamikel juhtudel reaalselt vangistust siiski ei mõisteta ja kurjategijad saavad vaid tingimisi karistuse.

Kokkuleppemenetlus on üks lühimenetluse liikidest. Kokkuleppemenetluse käigus toimuvad süüdistatava, kaitsja ja prokuröri vahel läbirääkimised. Eesmärk on sõlmida kõigile osapooltele sobiv kokkulepe, milline karistus süüdistatavale mõista. Antud menetluse käigus toimub kohtuistung, kus kohus küsib kõigilt osapooltelt üle, kas jäädakse eelnevalt sõlmitud kokkuleppe juurde. Kohus teeb osapoolte vahel sõlmitud kokkuleppe kohta kinnitava kohtuotsuse. Samuti on kohtul õigus määrusega kokkulepet mitte kinnitada. (Eesti Kohtud, 2020).

Efektiveks karistuseks peeti vara konfiskeerimist. Probleem kohana toodi välja, et vara ära võtmine on suhteliselt keeruline protsess ning reeglina varjatakse oma varasid kolmandate isikute nimel, mis raskendab veelgi antud protsessi.

Üks vastajatest oli arvamusel, et süüdimõistetuid mõjutab kõige enam menetluse läbiviimine nende suhtes. Sellisel juhul tekib isikul teadmine, et nende tegusid menetletakse ja neile on pööratud riigivõimu tähelepanu. See jälle tekitab neile ebamugavust ja paranoilisust sellest hetkest, kui nad on saanud kahtlustatava staatuse. Sellisel juhul jääb süütegude sooritamine mõneks ajaks lihtsalt seisma. Peale kahtlustuse saamist liigub info edasi sama valdkonna või piirkonna vahel ja teised informeeritud isikud tõmbavad oma tegevusega tagasi. Mõningatel juhtudel isegi lõpetatakse sarnase skeemi kasutamine.

Vastajate hinnangul on mõju süüdimõistetule siiski ajutine. Teatud aja möödudes isik jätkab kuritegude toimepanemist muutes näiteks oma tegevusala. Arvati, et kõige rohkem mõjutab karistus täideviijaid. Täideviija on see, kes saab tavaliselt kõige suurema karistuse enda kanda ning kuna see mõjutab tema kuvandit siis tavaliselt nad ei riski. Variettevõtted ja variisikud tavaliselt kahtlustatavad ei ole ning suuri karistusi enda kanda ei saa. Seetõttu neid karistused väga palju ei mõjuta.

Kolmandaks paluti vastajatel välja tuua need peamised viis põhjust, miks jätkatakse maksualaste kuritegude toimepanemist. Eraldi paluti välja tuua osakaal täideviijate, variettevõtete tegevust korraldavate isikute ning variisikute osas.

Täideviijate puhul jätkatakse maksukuritegude toimepanemist uurijate hinnangul järgnevatel põhjustel:

- konkurentsieelis;
- rahaline kasu/maksueelis;
- kiire tulu;
- isiklik kasu;
- kerged karistused;
- soov saada tagasi eelmise menetluse käigus kaotatud raha;
- arvamus, et enam vahele ei jää;
- allumine kellelgi kõrgemale;
- eluviis.

Täideviijate puhul võib suurimaks motivaatoriks pidada konkurentseelist teiste turuosaliste ees, võimalus teenida rohkem kasumit kiiremini. Arvati, et kui ollakse juba varem menetluses olnud siis ollakse targemad ja tekib arvamus, et enam vahele ei jääda. Võimaliku põhjusena toodi välja, et järgmine süütegu pannakse toime kuna on soov tagasi saada see, mis eelmise menetluse käigus kaotati. Täideviijate puhul jätkatakse maksukuritegude toimepanemist seetõttu, et mõistetavad karistused on liiga väikesed. Vastustest toodi välja veel asjaolu, et tavaliselt täideviijad alluvad kellelegi kõrgemale ning ollakse sunnitud süütegu toimepanema.

Varietevõtete tegevust korraldavate isikute puhul on kuritegude toimepanemise põhjused sellised:

- suure kuritegeliku tulu teenimise võimalus;
- äriühingute loomine on lihtne ja soodne;
- väikesed karistused;
- eluviis;
- kogemustest õppimine;
- põnevus.

Varietevõtete tegevust korraldavate isikute põhjustena toodi välja, et nende jaoks on see lihtne võimalus teenida suuremat tulu. Nad on saanud kogemusi varasemastest menetlustest ja muutuvad läbi selle enesekindlamaks arvates, et on järgmisel korral targemad ja enam

vahele ei jää. Lisaks on isikuid, kes ongi võtnud endale eesmärgiks teenida kasumit ainult ebaseaduslikul viisil ega soovigi ennast parandada. Lisaks peetakse karistusi liiga väikesteks. Üheks võimalikuks põhjuseks arvatakse olevat, et äriühingute loomine on tehtud liiga lihtsaks.

Variisikute puhul peetakse maksukuritegude edaspidiseks toimepanemiseks järgmiseid põhjuseid:

- rahaline kasu;
- kerge tulu;
- väike tõenäosus saada karistatud;
- teadmatus
- oskamatus teha midagi muud.

Variisikute puhul toodi välja, et üldjuhul kasutatakse nendeks sotsiaalselt halvemas seisus olevaid inimesi, kelle motivatsiooniks on lihtne tulu teenimise võimalus ja, kes lihtsalt ei oska või ei taha teha muud tööd. Vastustest selgub, et sageli ei esitata neile kahtlustust ja niimoodi jääb mulje, et kuna karistust ei järgne siis on neil lihtsam tegutseda. Variisikute puhul selgus asjaolu, et tihtipeale nad ei saa tegelikult aru milleks neid kasutatakse.

Lisaks toodi välja veel, et uued kuriteod pannakse toime kuna isikutel on tekkinud juba oma võrgustik, kellega koos süütegusid toimepanna. Kuulutakse seltskonda, mille eesmärk ongi ebaseaduslikke tegevusi toimepanna. Teiseks põhjuseks arvati olevat, et peale süüdimõistvat otsust on paljudel varad arestitud ja isikutel on kehtivad võlad, mistõttu ei ole süüdimõistetute hinnangul ametliku tulu saamisel mõtete kuna see läheks riigile võlgade katteks. Isikud kelle suhtes on läbi viidud süüteomenetlus on õppinud menetlusest ja saanud targemaks milliste tegudega võib vahele jääda ja millistega mitte. Niimoodi saavad nad oma tegusid muuta ja muutuvad julgemaks. Põhjuseks peeti veel retsidiivset mõtlemist ehk isikud ei soovi paista ühiskonna silmis paremad ega seaduskuulekamad. Viimaseks põhjuseks peeti maapiirkondi. Seal on suurem tööpuudus ja kehvem tervis, mis ei luba teha füüsilist tööd. Lisaks kasutatakse topelt kodakondsust piiriüleseks ebaseaduslikuks tegevusest.

Viimaks paluti uurijatel vastata, millised on nende hinnangul kõige mõjusamad meetmed selleks, et isikud ei paneks toime enam uusi maksusüütegusid. Vastused antud küsimusele olid järgmised:

- kiire vahelejäämine;
- kuriteoga teenitu kaotamine lisaks karistusele;
- majanduskeskkonna muutmine;
- rangemad karistused;
- reaalne vangistus;
- vara konfiskeerimine;
- seadusandluse kaasajastamine;
- menetluse kiirendamine;
- ärikeeld;
- ühiskonna hukkamõist;
- tõhusam kontroll;
- rahaline karistus.

Vastajate hinnangul aitaks vara täielik konfiskeerimine, kuid konfiskeerimise protsessi peaks muutma lihtsamaks ja kiiremaks, kui seda tänapäeval kehtiv seadus võimaldab. Seda, et vara konfiskeerimist ei mõisteta karistuseks kinnitab analüüs käesolevas lõputöös. Uurija hinnangul tuleks ilmsete tunnuste olemasolul konfiskeerida lisaks ametlikule varale veel peidetud vara. Võimaliku variandina toodi välja, et rohkem peaks mõistma reaalseid vangistusi, kaasa arvatud šokivangistusi. Hetke praktikas maksusüütegude eest reaalselt vangistust väga sageli ei mõisteta. Ühe võimaliku lahendusena pakuti majanduskeskkonna muutmist. Uurijate soovitus oleks raskendada variühingute loomist ja variisikute kasutamist.

Ühe lahendusena pakuti välja, et maksusüütegude ennetamise üks võimalus oleks, kui saaks mõista reaalse karistuse variisikutele. Nagu selgub uurijate vastustest siis praegune praktika näitab seda, et üldjuhul ei suudeta siduda variisikuid firma tegevusega ning karistust neile mõista ei saa.

2.3. Järeldused ja ettepanekud

Võttes arvesse, et Maksu- ja Tolliametis olevaid uurijad, kes oleks töötanud piisavalt pikalt ning selleks, et hinnata karistuse mõju isikutele on vähe. Saadud vastused on aga põhjalikud ja sisukad ning võimaldavad koostada analüüsi ning teha ettepanekud.

Analüüsid esimese küsimuse vastuseid (tabel 3) on näha, et kõige suurem korduvuse osakaal on variettevõtete tegevust korraldavate isikute seas. Selle põhjuseks võib pidada

seada, et äriühingute loomine on tehtud väga lihtsaks. Sisuliselt on võimalik luua äriühing internetis mõne hetkega. Isikud, kes on spetsialiseerunud süütegude toimepanemisele näevad selles väga head võimalust. Enesekindlust lisab isikutele see, kui juba varasemalt on süütegu toimepandud siis tekib arvamine, et teatakse kuidas toimetada nii, et vahele ei jääda. Sellest lähtuvalt oleks ettepanek muuta äriühingute loomist. Riik peaks muutma hetkel olevat süsteemi. Näiteks kontrollima rohkem isikuid, kes loovad äriühinguid.

Nagu selgub uurijate hinnangust siis ligi 50% tõenäosusega panevad uue süüteo toime täideviijad ja variisikud, mille tõttu on retsidiivsus üsna suur. Sellest võib järeldada, et karistused ei avalda isikutele piisavalt suurt mõju. Variisikute puhul võib tuua põhjuseks selle, et nende jaoks on see lihtne tulu ning juba välja kujunenud eluviis. Nagu selgub uurijate vastustest siis sageli ei saa variisikud karistada, kuna neid ei õnnestu siduda ettevõttega, mistõttu on nende motivatsioon tegutseda veelgi suurem.

Tihti viiakse menetlus läbi kokkuleppemenetlusena. Selle tulemusel tuleb sageli tasuda rahaliselt ainult selle osa, mille oleks nagunii pidanud riigile tasuma. Kokkuleppemenetluse puhul saab süüdistatav ise rääkida kaasa karistuse osas. Seetõttu võib tihti olla karistus leebem, juhul kui karistuse mõistaks kohus.

Teise küsimuse vastuste põhjal saab järeldada, et karistuse mõju süüdimõistetule sõltub suuresti isikust endast kellele karistuse mõistetakse. Juhul, kui karistatav on võtnud endale suhtumise, et ühiskond suhtub temasse juba nagunii, kui kurjategijasse siis ei mõjuta ükski karistus teo toimepanijat õiguskuulekusele. Selle kohane teooria on käesoleva lõputöö seitsmendal leheküljel. Seal on kirjeldatud stigmatiseerimisteooriat, mille kohaselt on inimene valmis kuritegu toimepanema, kui ühiskond suhtub temasse juba kurjategijasse.

Sageli on süüteo toimepanijad pärit mõnest väiksemast maakonnast, kus elatustase ei ole nii kõrge ja ebaseaduslike tegude sooritamine on nende jaoks elustiil. Teooriat sellest, et ümbritseval keskkonnal ja lapsepõlves kogetul on kuritegevusele suur mõju on käsitletud käesoleva töö seitsmendal leheküljel. Sellisel juhul peaks võtma hoopis eesmärgiks suunata isikut õiguskuulekale käitumisele mõnel teisel viisil. Näiteks suurendada süüteo toimepanija teadlikkust seaduskuulekusest läbi erinevate koolituste või individuaalse nõustamise.

Vastajad olid pigem siiski arvamusel, et hetkel mõistetavad karistused on liiga leebed ega avalda isiku õiguskuulekusele mõju. Liiga leebe karistuse oht on, et isik õpib järgnevate

tegude puhul karistusest paremini hoiduma. Menetluse käigus saadakse targemaks ja süüdimõistetute on järgmise süüteo sooritamisel juba palju kogenum. Selle põhjal saaks öelda, et karistused peaksid olema palju karmimad. Lisaks peaks menetlustoimingud läbi viima selliselt, et isikul ei oleks võimalik nii palju õppida.

Reaalset vangalakaristust rakendatakse Eesti liiga harva ja isikud ei näe sellest ohtu, mis motiveerib kurjategijaid veelgi enam seadusvastasele käitumisel. Sageli määratakse tingimisi karistus ja see ei motiveeri süüteo toimepanijaid seaduskuulekusele. Lahendus sellele probleemile oleks karmistada praktikat. Karmimate karistuste korral näevad isikud, et oht reaalselt vanglasse sattuda on suur ja lõpetavad sellise juhul oma tegevuse.

Käesoleva lõputöö 18. leheküljel on välja toodud aga asjaolu, et sageli ei pruugi süüteo toimepanijat mõjutada karmimad karistused. On olemas tõendeid, mis väidavad, et pikemad vanglakaristused ei mõjuta isikuid piisavalt. Selline fakt seab kahtluse alla ettepaneku karmistada hetkel mõistetavaid karistusi.

Sellest, et hetkel praktiseeritakse karistusena maksualaste süütegude eest pigem tingimisi vangistust ja rahalist karistust on kirjutatud käesoleva töö 2.2 peatükis.

Lähtudes karistusseadustiku §389¹, millest on pikemalt kirjutatud käesoleva töö peatükis 2.2 siis pikim vanglakaristus, mida Eestis on võimalik mõista on kuni seitse aasta. Autori hinnangul oleks seitsme aasta pikkune vangistus piisavalt suure karistatava mõjuga.

Kõige suuremaks mõjutajaks peeti aga rahalist karistust või varade konfiskeerimist. Selle negatiivse poolena tõid vastajad välja, et varast ilma jäämine võib mõjutada isikuid uuesti tegu toime panema, kuna tekib soov teenida tagasi kaotatud tulu. Selline suhtumine mõjutab isiku retsidiivsust. Retsidiivsuse vähendamiseks tuleks menetluse käigus selgitada isikule, miks on tema toimepandud tegu vale.

Analüüsides põhjuseid miks isikud jätkavad maksukuritegude toimepanemist siis saab järeldada, et riik on loonud selleks igati sobivad võimalused. Variettevõtete seas süütegude sooritamine on lihtne, sest äriühingute loomine on tehtud väga lihtsaks ja soodsaks. Tänapäeval on võimalus luua ettevõtte internetis sisuliselt paari hetkega. Niimoodi võib luua erinevaid variettevõtteid erinevate nimedega palju. Ettepanek oleks hakata reguleerima ettevõtete loomise protsessi. Peaks kontrollima rohkem isikute tausta, kes ettevõtteid loovad, kui palju üks isik seda teeb ning ehk tegema kindlaks ega tal pole varem

karistusi maksusüütegude eest. Selline kontroll võib omakorda jälle kaasa tuua olukorra kui hakatakse veel rohkem kasutama inimesi, keda ei saa seostada firma tegeliku omanikuga.

Põhjuseks miks süütegude toimepanemisi jätkatakse toodi välja asjaolu, et tekkinud on juba oma suhtlusringkond kellega koos või kelle abil tegusid toime panna. Sellisel juhul peaks menetluse käigus pöörama suuremat tähelepanu süüteoimepanija sõpruskonnale.

Läbiv joon täideviijate, variettevõtete tegevust korraldavat isikute ja variisikute ehk tankistide seas, miks jätkatakse süütegude toimepanemist oli, et kui nende suhtes on korra juba menetlus läbi viidud siis tekib isikutel arvamus, et on juba piisavalt õpitud ja kogetud eelmisest menetlusest ning tekib arvamus ja lootus, et järgmisel korral enam vahele ei jääda.

Relatiivse karistusteooria kohaselt, mida on kirjeldatud töö 16. leheküljel, peab karistus olema selline, mis hoiataks teotoimepanijat. Karistusega peab kaasnema positiivne tagajärg. Lähtudes teooriast ja läbi viidud uuringu tulemustest siis karmimate karistuste mõistmine ei pruugi olla parim lahendus.

Ühe võimaliku lahendusena vähendada süütegude toimepanemist oleks suurendada teadlikkust elanikkonna seas. Soovitus oleks keskenduda väiksematel ja piiriäärsetele maakondadele ning majanduslikult kehvemal järjel olevale elanikkonnale. Üks võimalus oleks teha seda menetluse käigus ja selgitada neile, miks nende teguviis on vale. Teine võimalus oleks suurendada elanikkonna teadlikkust läbi kooli tundide. Juba varakult tuleks koolides teha selgitus tööd, miks on oluline käituda seaduskuulekalt. Tihti on inimestel arusaam, et maksude maksmisest ei ole mingisugust kasu ja riik võtab kogu raha ainult endale. Tegelikult tuleks teha koolides juba varastest klassidest peale selgitus tööd maksusüsteemi toimimisest. Selline teguviis aitaks vähendada lisaks seda osakaalu, kes on võtnud majandussüütegude sooritamise endale elustiiliks.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Maksu- ja Tolliametis töötavate uurijate hinnangul on hetkel mõistetavad karistused liiga leebed ega avalda piisavalt suur karistatavat mõju. Isikud ei tunne hirmu saadud karistustest vaid muutuvad aja jooksul pigem julgemaks. Suuremat rolli peaks mängima ühiskond ning riik.

Sellest, et leebed karistused ei avalda õiguskauulekusele piisavat mõju on kirjutatud käesoleva töö teooria osas. Justiitsministeeriumi uuringust, mille analüüs on leheküljel 15, selgub samuti, et leebete karistuste puhul ei õpi kurjategijad ning jätkavad ebaseadusliku käitumist. Rangemad karistused on vajalikud selleks, et isikud õpiksid oma toimepandud tegudest.

Nagu on kirjutatud käesoleva töö seitsmendal leheküljel siis kurjategijaks kujunemisel on suur roll lapsepõlves õpikul. Võimalik lahendus oleks tegeleda perekondadega, kus vanemad kalduvad kuritegelikule teele. Olukorras, kus vanemad on võtnud endale eesmärgiks teenida tulu ebaseaduslikul viisil, siis toetudes teooriale, tuleks keskenduda laste mõjutamisele. Varakult lastele seletades on võimalik suunata neid õiguskauulekamale käitumisele.

KOKKUVÕTE

Maksusüütegude puhul on oluline teada, millist mõju avaldavad mõistetavad karistused isikute edasisele käitumisele. Sellest lähtuvalt on lõputöö eesmärk välja selgitada, millist mõju avaldavad karistused kurjategijale.

Lõputöö on uudne, kuna autorile teadaolevalt ei ole varasemalt uuritud karistuse mõju tuginedes Maksu- ja Tolliameti uurijate hinnangutele. Uurijate seas läbi viidud küsitlus annab kõige parema ülevaate karistuse mõjust isikute edasisele käitumisele, kuna maksusüütegudega tegelevad uurijad puutuvad kurjategijaga kõige vahetumalt kokku ja oskavad hinnata karistuse mõju läbi oma isikliku tööpraktika ja kogemuste.

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks on püstitati järgnevad uurimisülesanded:

1. Selgitada välja hetkel kehtiv maksusüütegevuse karistuste süsteem.
2. Analüüsida karistuse kui mõjutusvahendi teoreetilisi aluseid.
3. Viia läbi uuring Maksu- ja Tolliameti uurijate seas.
4. Sünteesida teooriat ja läbi viidud uuringu tulemusi ning teha saadud tulemuste põhjal järeldused ja ettepanekud karistuse mõjust.

Esimeseks uurimisülesandeks oli selgitada välja, mis on süüteod ning millised on hetkel mõistetavad karistused Eestis maksusüütegude eest.

Teiseks uurimisülesandeks oli analüüsida karistust kui mõjutusvahendit. Mõistetav karistus peab olema selline, mis avaldab karistatavale piisavalt suurt mõju, et ta õpiks oma tegevusest. Karistuse mõistmise eesmärk on suunata isik õiguskaualekäitumisele, mille läbi vähendada tema retsidiivsust.

Kolmandaks uurimisülesandeks oli läbi viia küsitlus Maksu- ja Tolliameti uurijatega. Läbi viidud küsitlusest selgus, et hetkel mõistetavad karistused on uurijate hinnangul liiga leebed ega avalda piisavalt suurt karistatavat mõju. Pigem õpivad isikud menetlusest, mis läbi viiakse ja tunnevad rohkem hirmu sellest, et neid menetletakse. Sageli on aga isikud spetsialiseerunud süütegude toimepanemisele ja võtnud selle endale justkui elustiiliks. Tihti peale on isikud motiveeritud süütegu toime panema, kuna nad on teadlikud juba varasemast kogemusest, et mõistetav karistuse on leebe.

Võimalike lahendusena pakuti välja majanduskeskkonna kaasajastamist ja karistuste karmistamist. Ettepanekuna toodi välja, et lisaks vara konfiskeerimisel võiks koos sellega mõista karsituseks rahalise karistuse, mis tekitab veelgi suurema karistatava mõju. Kõige efektiivsemaks karistuseks peetakse uurijate hinnangul reaalselt vangistust. Selleks, et karistused avaldaks suuremat mõju on ettepanek suurendada teadlikkust elanikkonna seas.

Lõputöös püstitatud eesmärk sai täidetud ning kõik uurimisülesanded said lahendatud. Edaspidi soovitakse uurida karistuse mõju ja rakendatavaid karistusi teistes riikides ning võrrelda neid Eestis mõistetavatega.

SUMMARY

The imposition of a correct penalty is very important in case of offenses. It is also important to know, whether the penalty applied is sufficiently effective. The punishment must change the person's behavior and direct him or her to law-abiding behavior.

The present study is written in Estonian and contains a summary in English. The study consists of 44 pages. There has been used 37 sources in this thesis, on which has been also cited.

The aim of this study is to find out what the aims of the punishment for tax offenses are and the impact on the person, according to the researchers.

The study seeks an answer to the research problem of how the penalties imposed for tax offenses affect the legal obedience of convicts.

To achieve this goal, a qualitative research method is used. The open-ended questions are used as data collection method, sample of which is formed by investigators of the Tax and Customs Board, who come into direct contact with offenders.

The survey revealed that this penalties currently imposed, are too lenient and do not have a sufficiently large punitive effect, in the opinion of investigators. Rather, individuals learn from the process of the proceedings that are being conducted and they are more afraid of being prosecuted. Often, individuals are specialized in committing crimes and they are adopting it, as if it is a way of life. Also, often individuals are motivated to commit an offense, because they are aware from previous experience, that the sentence imposed is mild.

Possible solutions were the modernization of the economic environment and the application of tougher penalties. It was suggested that, in addition to the confiscation of property, it could be accompanied by a pecuniary penalty, which would have an even greater punitive effect. Actual imprisonment is considered to be the most effective punishment method.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Ahven, A., Roots, A. & Sööt, M-L., 2018. Retsidiivsus Eestis 2017. [Võrgumaterjal]
Leitav:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/retsidiivsuseestis_2017.pdf [Kasutatud 06.01.2020].

Boeglin, J. & Shapiro, Z., 2017. A Theory of Differential Punishment. *Vanderbilt Law Review*, 70(6), pp. 1499-1559.

Byrne, J. & Hummer, D., 2016. An Examination of the Impact of Criminological Theory on Community Corrections Practice. *Federal Probation*, 80(3), pp.15-25.

Duff, R. A. & Garland, D., 1994. Introduction: Thinking about Punishment. *Oxford University Press*, pp. 1-43.

E. G. kriminaalasi karistusseaduse § 141 lg 2 p-de 1 ja 6 ning § 145 lg 2 järgi, (2018) 1-17-6580.

Eesti Kohtud, 2020. *Kriminaalajad*. [Võrgumaterjal] Leitav:
<https://www.kohus.ee/et/kohtusse-poordumine/kriminaalajad> [Kasutatud 13.04.2020].

Eesti Maksumaksjate Liit, 2011. *Maksualased süüteoed – millal võib maksu määramisega kaasneda karistus*. [Võrgumaterjal] Leitav:
<http://www.maksumaksjad.ee/modules/smartsection/item.php?itemid=1286> [Kasutatud 26. 01. 2020].

H. K. kriminaalasi karistusseaduse § 394 lg 2 p 3 järgi (2018) 1175176.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P., 2004. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Kirjastus Medicina.

Hylton, K., 2018. Whom should we punish, and how? Rational incentives and criminal justice reform. *William & Mary Law Review*, 59(6), pp 2513-2573.

Karistusseadustik (2001) RT I, 03.01.2020, 16.

Kriminaalpoliitika, 2014. *Karistushinnangute uuringu lisad sihtrühmade kaupa*. [Võrgumaterjal] Leitav:
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/karistushinnangute_uuringu_aruande_lisad.pdf [Kasutatud 07.01.2020].

Kriminaalpoliitika, 2019a. *Kuritegevus Eestis 2019*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevuse-statistika/korruptsioon.html> [Kasutatud 31.03.2020].

Kriminaalpoliitika, 2019b. *Kuritegevusevastased prioriteetid*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kriminaalpoliitika/kuritegevusvastased-prioriteetid> [Kasutatud 05.04.2020].

Lagerspetz, M., 2017. *Ühiskonna uurimise meetodid*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Maksu- ja Tolliamet, 2019a. *Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna põhimäärus*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/et/ameti-struktuur-ulesanded-strateegia/tutvustus-ja-struktuur/struktuuriuksuste-pohimaarused-7> [Kasutatud 31.03.2020].

Maksu- ja Tolliamet, 2019b. *Prokuratuuri taotlusel võeti vahi alla neli maksu- ja aktsiisikuritegusid toime pannud meest*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/et/uudised/prokuratuuri-taotlusel-voeti-vahi-alla-neli-maksu-ja-aktsiisikuritegusid-toime-pannud-meest> [Kasutatud 04.04.2020].

Maksu- ja Tolliamet, 2019c. *Väärteomenetlused*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/et/kontaktid-ja-ametist/avaandmed-maksulaekumine-statistika/vaarteomenetlused> [Kasutatud 13.05.2020].

Maksukorralduse seadus (2002) RT I, 06.11.2019, 9.

Moore, M.-S., 2020. *Retributivism*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://law.jrank.org/pages/1958/Retributivism.html> [Kasutatud 11.04.2020].

O. M. ja A. M. kriminaalasi karistusseaduse § 389² lg 1 - § 25 lg-te 2 ja 4 järgi; A. OÜ kriminaalasi karistusseaduse § 389² lg 3 - § 25 lg-te 2 ja 4 järgi ning A. S. kriminaalasi karistusseaduse § 389² lg 1 - § 25 lg-te 2 ja 4 - § 22 lg 3 järgi (2013) 3-1-1-108-12.

Raska, E. 1987. *Sotsiaalne programm: kuritegevuse ennetamine*. Tallinn: Eesti raamat

Reinthal, T., 2010. Karistusõiguse suund – ülekriminaliseerimine? *Juridica*, 2010/10, lk 740-750.

Riigi Teataja, 2019. Kohtulahendite liigitus. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendite_liigitus.html?kokkuvotted=false&tegevus=&ja

[otus=juur.206106663.206106667.206109328.206109425.206109429&avatudJaotused=..juur.206106663..juur.206106663.206106667..juur.206106663.206106667.206109328..juur.206106663.206106667.206109328.206109425..juur.206106663.206106667.206109328.206109342&suletudJaotused=&jaotusedVaikimisiAvatud=](#) [Kasutatud 07.01.2020].

Ristroph, A., 2018. The thin blue line from crime to punishment. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 108(2), pp. 305-334.

Scheepers Pretorius Inc, 2019. *These three theories of punishment in criminal law have shaped the way the world seeks retribution*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://sandpattorneys.co.za/three-theories-punishment-criminal-law-shaped-way-world-seeks-retribution/> [Kasutatud 04.05.2020].

S. S. ja M. V. kriminaalasi karistusseaduse § 25 lg-te 2 ja 4 ning § 2172 lg 1 ning § 157 järgi (2011) 3-1-1-28-11.

Saar, J. 2007. *Kriminaalpsühholoogia*. Tallinn: Juura.

Seimoja, A., 2014. *Maksualaste kuritegude toimepanemise eest mõistetava karistuse eesmärgipärasus kohtulahenduste näitel perioodil 2010-2013*. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia. (<https://digiriul.sisekaitse.ee/handle/123456789/68>)

Sipelgas, K., 2019. *Maksukuritegu rahapesu eelkuriteona: probleemid ja lahendused*. Lõputöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia. Sootak, J., 1998. *Veritasust kriminaalteraapiani*. Tallinn: Kirjastus Juura.

Sootak, J., 2007. *Sanktsiooniõigus*. Karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine. Tallinn: Kirjastus Juura.

Sootak, J., 2016. *Karistusõiguse üldosa terminitest ehk elu seaduse fassaadi taga*. Tartu Ülikool. https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/jaan_sootak_karistusoiguse_uldosa_terminitest_ehk_elu_seaduse_fassaadi_taga.pdf

Sööt, M.-L., Salla, J., Ginter, J. 2014. *Karistushinnangud. Kokkuvõte Eesti elanike, politseinike, prokuröride ja kohtunike karistushinnangutest*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/karistushinnangud.pdf> [Kasutatud 01.04.2019].

Traat, U. & Markina, A., 2005. *Üldkriminoloogia II*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Vangistusseadus (2000) RT I, 09.03.2018, 19.

White, M. J., 2019. What I've Learned About White-Collar Crime. *Harvard Business Review*, 97(4), pp. 58-59.

Äripäev, 2012. *Pettus nagu lotovõit*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.aripaev.ee/uudised/2012/10/04/pettus-nagu-lotovoit> [Kasutatud 16.02.2020].

Lisa 1. Küsimused

1. Kui suur osakaal (%) maksukuritegude eest süüdimõistetud isikutest jätkab Teie hinnangul maksusüütegude toimepanemist? Palun eraldi välja tuua osakaal täideviijate, variettevõtete tegevust korraldavate isikute ning variisikute ehk tankistide osas.
2. Kas mõistetud kriminaalkaristused mõjutavad või ei mõjuta süüdimõistetud isikuid uusi maksualaseid süütegusid mitte toime panema? Palun selgitage miks.
3. Millised on Teie arvates need peamised 5 põhjust (olulisuse järjekorras), miks jätkatakse maksukuritegude toimepanemisega? Palun eraldi välja tuua osakaal täideviijate, variettevõtete tegevust korraldavate isikute ning variisikute ehk tankistide osas.
4. Millised onn Teie hinnangul kõige mõjusamad meetmed, et isikud ei paneks toime uusi maksusüütegusid?